

Statisztikai becslések, konfidenciaintervallumok. Maximum likelihood- és momentumbecslés. Becslések tulajdonságai. A hipotézisvizsgálat alapfogalmai. Klasszikus próbák. Lineáris modellek, regresszió.

Alapfogalmak

Statisztikai minta

Az $X_1, X_2, \dots, X_n$ közös eloszlású, egymástól független val. változók rendszerét *statisztikai mintának* nevezzük. Konkrét minta: ezeknek egy konkrét $x_1, x_2, \dots, x_n$ előfordulása. (A két fogalom azonban gyakran keveredik, az X_i és x_i jelölést mindkettőre szokták használni.)

Becslés

Legyen $x_1, \dots, x_n$ egy statisztikai minta, a mintát jellemző a paramétert egy $\hat{a}_n = T_n(x_1, \dots, x_n)$ *statisztikai függvény* vagy *statisztika* értéke alapján határozzuk meg. Az $\hat{a}_n$ -t az a paraméter *becslésének* nevezzük. Az olyan becsléseket, amelyek megadott paramétereket becsülnek meg, paraméter vagy *pontbecsléseknek* nevezzük.

Statisztikai függvények, összefüggések

- *Középérték* vagy *empírikus közép* vagy *átlag*

$$\bar{x}_n = \bar{x} = \frac{x_1 + \dots + x_n}{n} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$$

- *Empírikus szórásnégyzet*

$$S_n^2 = \frac{(x_1 - \bar{x})^2 + \dots + (x_n - \bar{x})^2}{n} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$$

vagy

$$S_n^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i^2 - \bar{x}^2$$

alapján is számítható.

- *Korrigált empírikus szórásnégyzet*

$$S_n^{*2} = \frac{n}{n-1} S_n^2$$

- Ha a minta elemeit nagyság szerint rendezzük, akkor $x_1^* \leq x_2^* \leq \dots \leq x_n^*$ *rendezett mintát* kapunk.

- Minta *középpontja*: $\frac{x_1^* + x_n^*}{2}$

- Minta *terjedelme*: $x_n^* - x_1^*$

- Minta *mediánja*: $= \begin{cases} x_m^* & \text{ha } n = 2m - 1 \\ \frac{x_m^* + x_{m+1}^*}{2} & \text{ha } n = 2m \end{cases}$

- Az átlag várható értéke, ha $E(x_i) = \mu$ minden i -re:

$$E(\bar{x}) = E\left(\frac{x_1 + \dots + x_n}{n}\right) = \frac{1}{n} E(x_1 + \dots + x_n) = \frac{1}{n} [E(x_1) + \dots + E(x_n)] = \frac{1}{n} n\mu = \mu$$

- Az átlag szórásnégyzete, ha $D^2(x_i) = \sigma^2$ minden i -re és x_i -k függetlenek:

$$D^2(\bar{x}) = D^2\left(\frac{x_1 + \dots + x_n}{n}\right) = \frac{1}{n^2} D^2(x_1 + \dots + x_n) = \frac{1}{n^2} [D^2(x_1) + \dots + D^2(x_n)] = \frac{1}{n^2} n\sigma^2 = \frac{\sigma^2}{n}$$

- Tehát röviden: $E(\bar{x}) = \mu$ és $D^2(\bar{x}) = \frac{\sigma^2}{n}$. Ekkor az $u := \sqrt{n} \frac{\bar{x} - \mu}{\sigma}$ val. változó $N(0, 1)$ (standard normális) eloszlású.

Paraméter becslések (pontbecslések)

Az $x_1, \dots, x_n$ statisztikai minta $\hat{a}_n = T_n(x_1, \dots, x_n)$ függvényét képezzük.

Definíció 1 Az $\hat{a}_n$ **torzítatlan becslése** az a paraméternek, ha $E(\hat{a}_n) = a$.

Tétel 1 Az empirikus közép a várható érték torzítatlan becslése, azaz $E(\bar{x}_n) = \mu$.

A korrigált empirikus szórásnégyzet torzítatlan becslése a szórásnégyzetnek, azaz $E(S_n^{*2}) = \sigma^2$.

Az empirikus szórásnégyzet torzított becslése a szórásnégyzetnek: $E(S_n^2) = \frac{n-1}{n}\sigma^2$

A relatív gyakoriság torzítatlan becslése a valószínűségnek.

Definíció 2 Az olyan becslést, amely $n \rightarrow \infty$ esetén torzítatlanná válik **aszimptotikusan torzítatlan becslésnek** nevezzük.

Tétel 2 Az empirikus szórásnégyzet aszimptotikusan torzítatlan becslése a szórásnégyzetnek.

Definíció 3 Két torzítatlan becslés közül $\hat{a}_{n,1}$ **hatásosabb becslés** $\hat{a}_{n,2}$ -nél, ha $D^2(\hat{a}_{n,1}) \leq D^2(\hat{a}_{n,2})$. (ahol $D^2(\hat{a}_n) = E((\hat{a}_n - a)^2)$). Ha létezik olyan $\hat{a}_{min}$, melyre $D^2(\hat{a}_{min}) \leq D^2(\hat{a}_n)$ minden $\hat{a}_n$ -re, akkor $\hat{a}_{min}$ a **leghatékonyabb hatásos becslés**, röviden **hatásos becslés**.

Definíció 4 Ha az $\hat{a}_n$ becslés sztochasztikusan konvergál az a paraméterhez, akkor a becslést **konzisztensnek** nevezzük. Sztochasztikus konvergencia: $\lim_{n \rightarrow \infty} P(|\hat{a}_n - a| > \varepsilon) = 0$. Az $\hat{a}_n$ torzítatlan becslés **erősen konzisztens becslése** az a paraméternek, ha $D^2(\hat{a}_n) \rightarrow 0, n \rightarrow \infty$.

Tétel 3 A relatív gyakoriság az összes torzítatlan becslés közül a legkisebb szórással rendelkező becslése a valószínűségnek. Az $\bar{x}_n$ a μ várható érték konzisztens becslése. Az S_n^{*2}, S_n^2 a σ^2 szórásnégyzet konzisztens becslései.

Definíció 5 Azt a becslést, amely az adott paraméterre a legtöbb információt nyújtja **elégséges becslésnek** nevezzük.

Tétel 4 Binomiális eloszlás esetén a relatív gyakoriság elégséges becslése a valószínűségnek.

$N(\mu, \sigma)$ normális eloszlás esetén $(\bar{x}_n, S_n^{*2})$ elégséges becslése a (μ, σ^2) paramétereknek.

Intervallumbecslések

Kérdés: Az $\hat{a}_n = T_n(x_1, \dots, x_n)$ torzítatlan statisztika milyen közel esik az a paraméter valódi értékéhez?

Megfogalmazva: Megadunk $0 < \varepsilon < 1$ valószínűséget és konstruálunk $\hat{a}_1, \hat{a}_2$ statisztikákat (ezek számok), melyekre $P(\hat{a}_1 < a < \hat{a}_2) = 1 - \varepsilon$.

Definíció 6 A fenti tulajdonságú $(\hat{a}_1, \hat{a}_2)$ intervallum a **konfidencia intervallum**, az $\hat{a}_1, \hat{a}_2$ számok a **konfidencia (megbízhatósági) határok**.

1. $N(\mu, \sigma)$ eloszlású statisztikai sokaság μ várható értékére konfidenciaintervallum *ismert* σ szórással esetén (a-priori)

Tudjuk: $E(\bar{x}_n) = \mu, D^2(\bar{x}_n) = \sigma^2$ esetén a $u := \sqrt{n} \frac{\bar{x}_n - \mu}{\sigma}$ val. változó $N(0, 1)$ eloszlású.

Keressük β -t, melyre $P(|u| \leq \beta) = 1 - \varepsilon$. Ebből: $\Phi(\beta) = 1 - \frac{\varepsilon}{2}$, az ennek megfelelő β táblázatból kikereshető. A konfidenciaintervallum:

$$[\bar{x} - \beta \frac{\sigma}{\sqrt{n}}, \bar{x} + \beta \frac{\sigma}{\sqrt{n}}]$$

2. $N(\mu, \sigma)$ eloszlású statisztikai sokaság μ várható értékére konfidenciaintervallum *nem ismert* σ szórással esetén
Ekkor $t = \sqrt{n} \frac{\bar{x}_n - \mu}{S_n^*}$ egy $(n - 1)$ szabadsági fokú Student eloszlás. A konfidenciaintervallum:

$$[\bar{x} - \beta \frac{S_n^*}{\sqrt{n}}, \bar{x} + \beta \frac{S_n^*}{\sqrt{n}}]$$

3. $N(\mu, \sigma)$ eloszlású statisztikai sokaság σ szórására konfidenciaintervallum

Az $\frac{nS^2}{\sigma^2}$ val. változó $(n-1)$ szabadsági fokú χ^2 eloszlású. $P(\chi^2 > \chi_{\frac{\varepsilon}{2}}^2) = \frac{\varepsilon}{2}$ és $P(\chi^2 > \chi_{1-\frac{\varepsilon}{2}}^2) = 1 - \frac{\varepsilon}{2}$.

A konfidenciaintervallum:

$$\left(\frac{nS^2}{\chi_{\frac{\varepsilon}{2}}^2}, \frac{nS^2}{\chi_{1-\frac{\varepsilon}{2}}^2} \right)$$

Hipotézisvizsgálat

Az X val. változó $F(x, a)$ eloszlására vonatkozó feltevést fogalmazzunk meg.

Csoportosításuk

- Egyik szempont szerint:
Egyszerű hipotézis: Ha a feltételnek csak egyetlen val. eloszlás felel meg.
Összetett hipotézis: Ha a feltételnek több val. eloszlás felel meg.
- Másik szempont szerint:
Paraméteres probléma: Ha valamely val. eloszlás egy vagy több paraméterére vonatkozik a hipotézis.
Nem paraméteres probléma: Legismertebbek az illeszkedésvizsgálat, homogenitás vizsgálat.

Legyen $\mathcal{C}$ egy bizonyos típusú valószínűségi eloszlásoknak az osztálya. Ezt felbontjuk két nem üres, diszjunkt $\mathcal{C}_1, \mathcal{C}_2$ részosztályra.

Tekintsünk egy statisztikai mintát: $x_1, \dots, x_n$

Kérdés: Ha $x_1, \dots, x_n$ a $\mathcal{P} \in \mathcal{C}$ eloszlású statisztikai minta, akkor $\mathcal{P} \in \mathcal{C}_1$?

Nullhipotézis: $H_0 : \mathcal{P} \in \mathcal{C}_1$

Ellenhipotézis: $H_1 : \mathcal{P} \in \mathcal{C}_2$

Legyen $\hat{a} = \hat{a}_n(x_1, \dots, x_n)$ a $\mathcal{C}_1$ osztályra vonatkozó statisztika. Ekkor léteznek $\hat{a}_1, \hat{a}_2$ számok, hogy $P(\hat{a} \notin (\hat{a}_1, \hat{a}_2)) = \varepsilon$.

A $\kappa_n(\varepsilon) = \{a : a \notin (\hat{a}_1, \hat{a}_2)\}$ halmazt *kritikus tartománynak* nevezzük. Az $\hat{a}_n(x_1, \dots, x_n)$ a *próbat statisztika*, az ε a *próba terjedelme*, az $(\hat{a}_1, \hat{a}_2)$ intervallum az *elfogadási tartomány*.

	H_0 -t elfogadjuk	H_0 -t elvetjük
H_0 áll fenn	helyes	elsőfajú hiba
H_1 áll fenn	másodfajú hiba	helyes

Próbák

1. Egymintás u-próba

$N(\mu, \sigma)$ eloszlású sokaságból vett minta, σ ismert.

$$H_0 : \mu = \mu_0$$

$$H_1 : \mu \neq \mu_0$$

Döntési eljárás: Kiszámítjuk u -t. (Intervallumbecslések 1. pontjánál lévő u) Ha u beleesik az $(1 - \varepsilon)$ -hoz számolt intervallumba, akkor a hipotézist elfogadjuk, egyébként elvetjük.

2. Egymintás t-próba

$N(\mu, \sigma)$ eloszlású sokaságból vett minta, σ nem ismert.

$$H_0 : \mu = \mu_0$$

$$H_1 : \mu \neq \mu_0$$

Döntési eljárás: Kiszámítjuk t -t. (Intervallumbecslések 2. pontjánál lévő t) Ha t beleesik az $(1 - \varepsilon)$ -hoz számolt intervallumba, akkor a hipotézist elfogadjuk, egyébként elvetjük.

3. Kétmintás u-próba

$X \sim N(\mu_1, \sigma_1)$ eloszlású val. változó, $X_1, \dots, X_n$ stat. minta

$Y \sim N(\mu_2, \sigma_2)$ eloszlású val. változó, $Y_1, \dots, Y_m$ stat. minta

σ_1 és σ_2 ismert

$$H_0 : E(X) = E(Y), \quad \text{azaz} \quad \mu_1 = \mu_2$$

$$H_1 : E(X) \neq E(Y), \quad \text{azaz} \quad \mu_1 \neq \mu_2$$

Ha H_0 fennáll, akkor $E(\bar{X} - \bar{Y}) = 0$.

4. F-próba

$X \sim N(\mu_1, \sigma_1)$ eloszlású val. változó, $X_1, \dots, X_n$ stat. minta

$Y \sim N(\mu_2, \sigma_2)$ eloszlású val. változó, $Y_1, \dots, Y_m$ stat. minta

σ_1 és σ_2 ismert

$$H_0 : \sigma_1 = \sigma_2$$

$$H_1 : \sigma_1 \neq \sigma_2$$

5. χ^2 -próbák

(a) Illeszkedésvizsgálat

$A_1, \dots, A_r$ teljes eseményrendszer, $p_1, \dots, p_r$ pozitív számok, összegük 1.

$$H_0 : P(A_i) = p_i$$

$$H_1 : P(A_i) \neq p_i$$

(b) Homogenitásvizsgálat

$X : x_1, \dots, x_n$ és $Y : y_1, \dots, y_n$ stat. minták.

$$H_0 : X, Y \text{ azonos eloszlásúak}$$

$$H_1 : X, Y \text{ nem azonos eloszlásúak}$$

(c) Függetlenségvizsgálat $A_1, \dots, A_r$ és $B_1, \dots, B_s$ teljes eseményrendszerek.

$$H_0 : P(A_i B_j) = P(A_i) P(B_j) \quad \forall i, j$$

$$H_1 : \text{az egyenlőség nem minden } i, j\text{-re teljesül}$$

Lineáris regresszió

Legyen X, Y két val. változó, véges, nem nulla szórással. A két val. változó között

$$Y = aX + b$$

lineáris kapcsolatot feltételezünk. Olyan a, b -t keresünk, melyre

$$E((Y - aX - b)^2)$$

minimális. Ez a legkisebb négyzetek módszere.

Legyen (X, Y) párra stat. minta $(x_1, y_1), \dots, (x_n, y_n)$. Olyan a, b -t keresünk, melyre

$$f(a, b) = \sum_{i=1}^n (y_i - (ax_i + b))^2$$

minimális. A szélsőérték feltétele:

$$\frac{\partial f}{\partial a} = 0 \quad \text{és} \quad \frac{\partial f}{\partial b} = 0$$

A parciális deriválást elvégezve és átrendezve:

$$a \sum_{i=1}^n x_i^2 + b \sum_{i=1}^n x_i = \sum_{i=1}^n x_i y_i$$
$$a \sum_{i=1}^n x_i + bn = \sum_{i=1}^n y_i$$

Ennek a megoldása $\hat{a}, \hat{b}$, az a, b becslése. A regressziós egyenes egyenlete:

$$y = \hat{a}x + \hat{b} = \hat{r} \frac{S_y}{S_x} (x - \bar{x}) + \bar{y}$$

ahol S_x, S_y az empirikus szórások, $\hat{r}$ a korrelációs együttható becslése.